

CHIKAGO MAKTABINING SOTSIOLOGIYA TARIXIDAGI O'RNI

Nurmatova Diyora

O'zbekiston Milliy universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti 1-kurs talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11202919>

Annotatsiya. Ushbu maqolada AQSh va Yevropa Ittifoqida yoshlarning mamlakat ijtimoiy-siyosiy hayotida ishtirok etishga qiziqishi, siyosiy faolligi va siyosiy institutlarga ishonchi darajasiga bag'ishlangan izlanishlar o'rin olgan. Chikago maktabining sotsiologiya tarixidagi o'rni haqida fikr mulohaza yuritilgan.

Kalit so'zlar: Chikago maktabi, Chikago maktabining ravnaqi, Chikago maktabining inqirozi va sotsiologiya uchun ahamiyati.

THE PLACE OF THE CHICAGO SCHOOL IN THE HISTORY OF SOCIOLOGY

Abstract. This article contains research on the level of interest, political activity, and trust in political institutions of young people in the United States and the European Union. The place of the Chicago school in the history of sociology is discussed.

Key words: Chicago School, development of Chicago School, crisis of Chicago School and significance for sociology.

МЕСТО ЧИКАГСКОЙ ШКОЛЫ В ИСТОРИИ СОЦИОЛОГИИ.

Аннотация. В статье представлены исследования уровня интереса, политической активности и доверия к политическим институтам молодежи в США и Европейском Союзе. Обсуждается место Чикагской школы в истории социологии.

Ключевые слова: Чикагская школа, развитие Чикагской школы, кризис Чикагской школы и значение для социологии.

Empirik sotsiologiya o'zining shiddatli rivojlanishi davriga qadam qo'ygan edi. Bu esa tadqiqot uslubiyati, texnikasi va tartib-taomiliga qiziqish o'sishida ko'rindi. Sotsiologlar ob'ektiv haqiqiy bilimlarni olish uchun eng ishonchli qurollarga egamiz, deb o'ylay boshlashdi. 1920-yillarda o'tkazilgan sotsiologiya tadqiqotlari muammolari bu illyuziyaning keng tarqalishiga ko'maklashdi.

U deviatsiyalar bilan bog'liq ijtimoiy guruhlar hayoti va xatti-harakatining eng o'tkir muammolariga taalluqli edi. Ulardan ayrimlarini keltirib o'tamiz: Ch.Jonsonning «Chikagodagi qora tanli» (1922); N.Andersonning «Daydi» (1923); U.Tomasning «Moslashmagan qiz» (1923); F.Tresheming «Shayka» (1927); E.Maureming «Oilaviy dezorganizatsiya» (1927); R.Kavanning «o'z joniga qasd qilish» (1928); E.Xillerning «Ish tashlash» (1928); L.Virtning «Getto» (1928);

X.Zorboning «Oltin sohil va xarobalar» (1929); K.Shou, G.Makkey, X.Zorbo va L.Kotrellning «Delinkventlik areallari» (1929); J.Landeskning «Chikagoda uyushgan jinoyatchilik» (1929); K.Shouning «Delinkvent kareraning tabiiy tarixi» (1931); ye.F.Frezeming «Chikagoda qora tanlilar oilasi» (1931); P.Yangning «Rus posyolkasilik Piligrimov» (1932); U.Reklessning «Chikagodagi gunohlar» (1933) va h.k. Bu tadqiqotlarning aksariyati muhojirlar hayotini qamrab olgan edi.¹

Sotsiologlarni shahar hayoti, aholining turli qatlamlari orasida ijtimoiy tengsizlik, boylar va kambag'allar o'rtasida kuchayib borayotgan tafovutlar, jinoyatchilik, turli xil deviant va delinkvent xatti-harakatlar masalalari o'yantirar edi. Bu masalalar ko'pincha aynan ijtimoiy va milliy-etnik guruhlar bilan bog'liq edi. Ko'tarilgan muammolarni hal tish usullarini tahlil qilish va aniqlash maqsadida ham empirik tadqiqotlar o'tkazilardi. Davlat ma'lum vaqt davomida bunday izlanishlar uchun subsidiyalar ajratib turdi, biroq, sotsiologlarning fosh qiluvchi materiallarida ijtimoiy tuzum ustunlariga nisbatan muayyan tahdidni sezgach, ularni moliyaviy qo'llab-quwatlashni tezda bas qildi.

Ammo endi empirik sotsiologiyaning rivojlanishiga xalal berib bo'lmasdi. Deviant xatti-harakatlarni o'rganish sohasida cheklangan imkoniyatlarga ega bo'lgan sotsiolog-empiriklar jamoaviy xatti-harakatlarni, shaharlardagi, sanoat korxonalaridagi, keyinchalik esa sotsial hayot sohalaridagi ijtimoiy va shaxslararo munosabatlarni o'rganishga otlandilar. 1920-1930-yillarda empirik sotsiologiya tez ommalashib ketadi. Bu sohalar sotsiologiyasining institutsionallashuviga zamin yaratadi. Bu davrda sotsiologiyaning fan sifatida yetuklik darajasi umuman empirik sotsiologiyaning yetuklik darajasiga ko'proq bog'liq bo'lib qoladi. Shunday qilib, empirik tekshiruvdan o'tishi lozim bo'lgan taxminlarni o'z ichiga olgan yangi nazariyalar va ularga javob tariqasida, tegishli empirik tadqiqotlar zarur edi. Ham jamiyat, ham sotsiologiyaning paydo bo'lgan ehtiyojlariga birinchi bo'lib Chikago maktabi o'z munosabatini bildirdi. Chikago maktabi haqida gapirar ekanmiz albatta uning asoschisi bo'lmish Albion Smoll haqida biroz to'xtalib o'tish joiz. U Chikago Universitetida sotsiologiya bo'limiga 1892-yilda asos solgan. Smollning sotsiologiyaga qo'shgan asosiy hissasi ko'proq uning AQShda institutsionallashuvidagi shaxsiy roli bilan belgilanadi.

1894- yilda Smoll sotsiologiya bo'yicha ilk darslikni J.Vinsent bilan hammualliflikda nashr etgan. 1895-yilda u bugungi kungacha nufuzli sotsiologik nashr hisoblangan "Amerika sotsiologik jurnali"ga asos solgan.² 1905-yilda Smoll bugungi kungacha Amerika sotsiologlarining yetakchi

¹ 1. George Ritzer. Sociological Theory. 8- Ed. - Boston: McGraw-Hill, 2010.

² 2. Michele Dillon. Introduction to Sociological Theory. Theorists, Concepts, and Their Applicability to the Twenty-First Century. 2-Ed. Blackwell Publishing, 2014.

professional uyushmasi bo'lgan Amerika Sotsiologiya Jamiyati asoschilaridan biri bo'lgan (Amerika Sotsiologiya Jamiyati abbreviaturasi - ASJ 1959-yilda Amerika Sotsiologiya Assotsiatsiyasiga o'zgartirilgan - ASA)¹ va uni 1912- 1913-yillarda boshqargan. Ilk Chikago sotsiologiya maktabi ko'pgina jihatlari bilan ajralib turgan. Birinchidan, u din bilan kuchli aloqada bo'lgan. Ba'zi o'qituvchilarning o'zlari cherkov ruhoniylari bo'lgan bo'lsa, boshqalari — ruhoniylarning o'g'illari bo'lgan. Misol uchun, Smoll “sotsiologiyaning eng oliy maqsadi xristianlikka xos bo'lishdir”, deb hisoblardi. Bundan sotsiologiyaning vazifasi - sotsial isohotlarni qo'llab-quvvatlash ekanligi kelib chiqadi, va bu yondoshuv ilmiy sotsiologiyaning zarurligiga ishonch bilan yonma-yon mavjud bo'lgan. Jamiyatni mukammallashtirish maqsadini ko'zlagan ilmiy sotsiologiya bilan o'zlarida urbanizatsiya va sanoatlashuvning ham ijobiy, ham salbiy ta'siriarini sezgan rivojlanayotgan Chikago olimlari shug'ullanishiga to'g'ri keldi. Quyida Chikago maktabining asosiy vakillari va ularning ijodi bilan birma-bir tanishib chiqamiz. Chikago maktabi (1892-1935) faoliyati da odatda kamida ikki bosqich — tayyorgarlik va faol ishlash bosqichlarini ajratiladi. Birinchi, tayyorgarlik bosqichi 1892-1915-yillari, ya'ni Chikago universitetining sotsiologiya fakultetini tashkil etish vaqtidan boshlab to maktab yetakchilari R.Park va E.Byorjess³ tomonidan maktab faoliyatining asosiy bosqichida empirik sotsiologiyaning markaziy g'oyalarini shakllantirishgacha bo'lgan davrni qamrab oladi. Mazkur bosqichda yagona tadqiqot dasturi yaratilmaganiga qaramay, uni shakllantirishning boshqa muhim vazifalari hal etildi. Avvalambor, universitetning sotsiologiya kafedrasini va sotsiologiya fakulteti atrofida nazariy va empirik tadqiqotlarni birlashtirishning ko'plab tarafdorlarini to'plashga muvaffaq bo'lindi. Maktab faoliyatining tayyorgarlik bosqichida A.Smoll, Ch.Xenderson, J.Vinsent, U.Tomas rahbarlik qilishdi. Bu to'rtlikning xizmati Amerika jamiyatining e'tiborini sotsiologiyaga jalb etishdan, uni empirik tadqiqotlar ma'lumotlarini qabul qilishga tayyorlashdan, sotsiologiya fanining imkoniyatlari va istiqbollari targ'ib etishdan iborat edi. Ular liberalizm va erkinlik tamoyillarini umuman sotsiologiyaning asosiy g'oyaviy doktrinasiga, qisman esa - Chikago universitetining sotsiologiya fakultetiga aylantirishga faol yordam berdi. Tayyorgarlik bosqichida AQSh da sotsiologiyani institutsionallashtirish muammosini hal etishga erishildi. Masalan, XX asrning eng boshidayoq sotsiologiya kursi mamlakatning 169 ta universiteti va kollejlari o'qitilardi. Empirik tadqiqotlarni faol o'tkazish va ularning natijalarini targ'ib etish boshlandi.

Chikago maktabining ikkinchi (asosiy) rivojlanish bosqichida (1916-1935) R.Park va E.Byojess sotsiologiya va aniq empirik tadqiqotlar rivojlanishiga taalluqli markaziy, prinsipial

³ Зборовский Г.Е. История социологии: классический этап: учебник для вузов. 2-е изд. испр. и доп. - Сургут и [др.]: РИО СурГПУ, 2014.

qoidalarni ifodalashga urindilar. Mazkur bosqich ko‘plab tadqiqotlar o‘tkazilishini, o‘nlab yirik ishlar chop etilishini, AQSh va yevropada sotsiologiya dunyosiga kengayib borayotgan ta’siri o‘z ichiga oladi. Bu vaqt ichida hamfikrlarning qudratli sotsiologiya hamjamiyati (norasmiy) tashkil etiladi (1920). Unga ular tomonidan e’tirof etilgan Park va Byojess rahbarlik qiladi.⁴ Jamiyat Chikago universitetining o‘zida va undan tashqarida intellektual sotsiologiya kuchlarini birlashtirish maqsadida tashkil etilgandi va mamlakatlarning boshqa shahar hamda shtatlarida ishlayotgan universitet o‘qituvchilari, talabalari va bitiruvchilarini qamrab olgandi. U 15 yil davomida Parkning 1936-yili Chikagodan Neshvillga jo‘nab ketishiga qadar norasmiy nazariy seminar va sotsiologiya ijodiyoti markazi bo‘lib kelgan edi. Quyida Chikago maktabining tan olingan yetakchilari Park va Byorj esslarning hayoti va ijod yo‘liga qisqacha to‘xtalib o‘tamiz.

Chikago maktabining yetakchi vakili Robert Park (1864-1944) 1914-yil Chikagoda to‘liq bo‘lmagan stavkada o‘qituvchilikka keladi va qisqa muddatda sotsiologiya bo‘limida yetakchilik pog‘onasiga ko‘tariladi. Park ijodining sotsiologiya rivoji uchun muhimligini bir necha jihatlarida ko‘rish mumkin. Birinchidan, u Chikago bo‘limida XX asming 30-yillarigacha ustunlik qilgan Chikago bo‘limining yetkakchi vakiliga aylandi. Ikkinchidan, Park yevropada tahsil olgan va Chikago sotsiologlari diqqatini yevropalik mutaffakirlarning qarashlariga jalb qila olgan.

Park Zimmeldan ta’lim olgan, va uning g‘oyalari, ayniqsa uning harakat va o‘zaro harakatga urg‘u berishi, Chikago maktabining nazariy yo‘nalishlari taraqqiyotiga ta’sir ko‘rsatgan.

Uchinchidan, sotsiolog bo‘lishidan oldin, Park reportyor . bo‘lgan, va bu malaka uning shahar hayoti muammolari va kuzatish yordamida empirik ma’lumotlarni yig‘ish zarurligini anglab yetishiga sabab bo‘ldi. Bundan Chikago maktabining shahar ekologiyasiga jiddiy qiziqishi kelib chiqdi. To‘rtinchidan, Park aspirantlarga rahbarlik qilish borasida asosiy rol o‘ynadi, ularga «aspirantlar tadqiqot ishlarining jamoaviy dasturini» ishlab chiqishga yordam berdi. Nihoyat, 1921-yil Park va Byojess ilk haqiqatda sotsiologiya uchun eng muhim kitobni, “Sotsiologiya faniga kirish” kitobini chop ettirdi. U ko‘p yillar mobaynida eng ahamiyatli kitob hisoblangan va o‘zining ilmiy yondoshuvga, tadqiqotlarga va keng doiradagi sotsial hodisalarni o‘rganishga sodiqligi bilan alohida e’tiborga molik edi. Kitob shunchalik fundamental ediki, talabalar unga “Yashil Bibliya” deb nom qo‘yib olishgan edi (uning muqovasi yashil rangda : bo‘lganligi sababli) “Sotsiologiya faniga kirish” asarida mualliflar ijtimoiy jarayonni musobaqa, ziddiyat, moslashuv va assimilyasiyadan tashkil topgan jarayon sifatida baholaydi. 1920 -yillar oxiri - 1930-yillar boshlarida Park Chikagoda kam vaqt o‘tkazdi. Nihoyat, uning butun umri davomida susaymagan

⁴ 4. Зборовский Г.Е. История социологии: современный этап: учебник для вузов. 2-е изд. испр. и доп. - Сургут и [др.]: РИО СурГПУ, 2015.

irqchilik munosabatlariga qiziqishi (sotsiolog bo'lishidan oldin Buker Ti Vashingtonning xizmatida bo'lgan) uni Fiska universitetiga olib keldi («qora» universitet), bu yerda u 1934 yildan ishlay boshladi. Garchi Chikago maktabining so'nishi Parkning ketishi bilan umuman bog'liq bo'lmasada, 1930-yillarda bu markazning ta'siri so'na boshladi. Lekin Chikago maktabining so'nishi va boshqa sotsiologik maktab va nazariyalarning vujudga kelishi to'g'risida gapirishdan oldin, Chikago maktabining ilk davrlariga qaytish va ijodi muhim ahamiyatga ega bo'lgan ikki olim: Charlz Xorton Kuli va ayniqsa Jorj Gerbert Midga murojaat qilish lozim. Charlz Xorton Kulining (1864-1929) Chikago maktabi bilan aloqadorligi o'ziga xos, chunki u Michigan universitetida ishlagan. Ammo Kulining nazariy qarashlari Chikago maktabining muhim mevasi hisoblangan ramziy interaksionizm bilan bir oqimda bo'lgan. Kuli Michigan universitetida 1894-yilda falsafa doktori maqomini oldi⁵. U sotsiologiya bilan jiddiy qiziqqa boshladi, lekin u paytda Michiganda sotsiologiya bo'limi yo'q edi. Natijada uning doktorlik ishi borasidagi savollar Kolumbiya universitetidan keldi, u yerda Franklin Giddings boshchiligida 1889-yildan buyon sotsiologiya o'qitilardi. Kuli Michiganda o'qtuvchilik karerasini 1892-yilda doktorlik darajasini olgunga qadar boshlagan. Kulining qarashlari ko'p qirrali bo'lishiga qaramay, bugun u asosan ijtimoiy hayotning sotsial-psixologik jihatlarini tushunishga qo'shgan hissasi bilan esga olinadi.

Uning bu sohadagi ijodi Jorj Gerbert Midning ijodi bilan bir xil yo'nalgan, lekin Mid Kuliga nisbatan sotsiologiyaga chuqur va uzoq ta'sir ko'rsatgan. Kulini ham Mid kabi ong qiziqtirardi, lekin u (Mid kabi) ongni sotsial kontekstdan ajratishni rad etgan. Bu konsepsiya insonlarning ongga egaligi va u sotsial o'zaro harakat jarayonida. shakllanadi, deya ta'kidlaydi. Kulining ijtimoiy-psixologik qarashlarini namoyish etuvchi va bugungi kungacha muhimligini yo'qotmagan ikkinchi asosiy konsepsiya, — bu birlamchi guruh konsepsiyasidir. Birlamchi guruhlar - bu konkret insonning jamiyat bilan munosabatlarida asosiy rol o'ynovchi bevosita yaqin atrofidagi guruhlardir. Ayniqsa yoshlarning birlamchi guruhi, asosan oila va tengdoshlar guruhi ahamiyatli hisoblanadi.

Bu guruhlarda individ sotsial mavjudotga aylanadi. Qoidaga ko'ra, aynan birlamchi guruh ichida ko'zgdagi "Men" paydo bo'ladi, egotsentrik bola boshqalarni ham hisobga olishni o'rganadi va shunday qilib, jamiyatning to'laqonli a'zosiga aylanadi. Kuli ham, Mid ham insonlar ongsiz tarzda yondoshuvni rad etgan. Ular insonlar ongli mavjudot, o'z meniga ega va sotsiologning vazifasi - sotsial voqyelikning ushbu jihatini o'rganishdan iborat, deb hisoblagan.

---

⁵ 5. Кравченко А.И. Социология. Классические теории через призму социологического воображения: учебник для бакалавров. -М.: Юрайт, 2014

Kuli sotsiologlami o'zlarini tadqiq etilayotgan insonlar o'rniga qo'yib ko'rishga harakat qilishlarini, va ongni tahlil qilishda simpatik introspeksiya usulidan foydalanishni taklif etdi.

Ularning turli vaziyatlarda asosiy qahramonlar sifatida qanday yo'l tutishlarini tasavvur qilib, sotsiologlar sotsial xulq-atvor asosida turgan maqsad va motivlarni tushunishi mumkin.

Simpatik introspeksiya usuli ko'pchilikka noilmiy bo'lib ko'rindi. Midning ijodi ushbu sohada ham Kulining izlanishlaridan ustun keldi. Shunday bo'lsada, ularning qarashlarida katta o'xshashliklar mavjud, ulardan biri — sotsiologiya ong, harakat va o'zaro harakat kabi sotsial-psixologik hodisalarni o'rganishi lozimligi to'g'risidagi nuqtai nazarlardir¹. Chikago maktabi va ramziy interaksionizmdagi eng ko'zga ko'ringan mutafakkir sotsiolog emas, balki faylasuf bo'lgan Jorj Gerbert Mid (1863-1931)⁶ hisoblanadi. Mid 1894-yildan Chikago Universitetida falsafadan dars bera boshlagan va 1931 -yilda vafot etgungacha u yerda ishlagan. Uning sotsiologiya nazariyasi tarixidagi markaziy ahamiyatini hisobga olib, Mid ijodiga xos paradoksallikni e'tiborga olish zarur, birinchidan, sotsiologiyadan emas, falsafadan dars bergan, va ikkinchidan, o'z hayoti davomida nisbatan juda kam ishlar nashr etgan. Bu paradoksni ikkita fakt qisman yechib beradi.

Birinchisi shundan iboratki, Mid falsafa bo'limida aspirantsotsiologlarga ham sotsial psixologiya kursini o'qigan. Ularning ayrimlariga uning g'oyalari kuchli ta'sir o'tkazgan. Bu talabalar Marks qarashlari bilan ularga sotsiologiya bo'limida dars bergan Park va Tomas kabi olimlarning g'oyalarini birlashtirganlar. Shunday qilib, Mid keyinchalik ramziy interaksionizm nazariyasini rivojlantirgan insonlarga o'zining chuqur shaxsiy ta'sirini o'tkazgan. Ikkinchidan, bu talabalar Midning ma'ruzalarini yozib olish asosida uning nomi bilan o'limidan keyin «Ong, o'zlik va jamiyat» assrini nashr ettirganlar, uning g'oyalar og'zaki sohadan yozma an'analarga o'tdi.

Bugun keng kitobxonlar e'tiboridagi bu kitob, ramziy interaksionizmning intellektual asosini tashkil etadi. Chikago maktabining yana ikki taniqli vakillari U.Ogbom va L.Virt qarashlarini qisqacha bo'lsada qarab o'tish joiz. Uilyam Ogbom (1886-1959) Amerika sotsiologiyasida psixoanalizni tadbiq etishda o'z hissasini qo'shgan. Z.Freydning nevrozlar va K.Parkeming industrial psixozlar nazariyalaridan foydalangan. Texnologik determenizm konsepsiyasini yaratgan. Sotsiologiyada moslashuv, urbanizatsiya, tartibot va nazorat muammolarining ishlab chiqilishi ham uning nomi bilan bog'liq. Ogbomning asosiy asarlaridan biri - «Ijtimoiy o'zgarish» (1922) hisoblanadi. 1920-yillarning oxiriga kelib, Ogbomning ta'siri sezilarli bo'lgan, shuning uchun AQSh prezidenti E.Guver 1930-1933-yillarda Amerika jamiyati

⁶ 5. Кравченко А.И. Социология. Классические теории через призму социологического воображения: учебник для бакалавров. -М.: Юрайт, 2014

rivojlanishining ijtimoiy tendensiyalarini sotsiologik tadqiq etish vazifasini unga rahbar sifatida topshirgani bejiz emas. Agar Ogbom nazariyasi shaharni o'rganish bilan qat'iy bog'lanmagan bo'lsa, Virt konsepsiyasi haqiqiy urbanistik edi va shahardagi turmush tarzi nazariyasini ishlab chiqishga taalluqli edi. U sotsiologiyada birinchi bo'lib "shahar turmush tarzi" tushunchasini muomalaga kiritib, uni qishloq turmush tarziga qarshi qo'ydi. Bevosita Park va Byordjessning shogirdi bo'lgan Virt o'z talqinida shaharning maydoniy, ijtimoiy tashkil etilishi va shahar turmush uslubi (tarzi) xususiyatlarining tahlilini birlashtirdi. Shaharning maydoniy va ijtimoiy tashkil etilishining o'ziga xos jihatlarini ko'zdan kechira turib, sotsiolog aholining yuqori darajada to'planishi, uning katta soni, sezilarli ijtimoiy xilma-xillik, getto ko'rinishidagi manzilgohlarning mavjudligi kabi jihatlarni ta'riflaydi. Virtning 1920- yillar oxirida juda ommaboplashgan kitobi "Getto" uning tavsifi va tahliliga bag'ishlangan edi.

REFERENCES

1. George Ritzer. Sociological Theory. 8- Ed. - Boston: McGraw-Hill, 2010.
2. Michele Dillon. Introduction to Sociological Theory. Theorists, Concepts, and Their Applicability to the Twenty-First Century. 2-Ed. Blackwell Publishing, 2014.
3. Зборовский Г.Е. История социологии: классический этап: учебник для вузов. 2-е изд. испр. и доп. - Сургут и [др.]: РИО СурГПУ, 2014.
4. Зборовский Г.Е. История социологии: современный этап: учебник для вузов. 2-е изд. испр. и доп. - Сургут и [др.]: РИО СурГПУ, 2015.
5. Кравченко А.И. Социология. Классические теории через призму социологического воображения: учебник для бакалавров. -М.: Юрайт, 2014